

İRAN TÜRK ÂŞIK MUHİTLERİNDE HİKÂYE VE DESTAN ANLATMA GELENEĞİ

Yard. Doç. Dr. Ali KAFKASYALI*

Giriş

Çeşitli Türk boylarından otuz milyon Türkün meskûn olduğu İran coğrafyasında, merkezleri Tebriz, Urmiye, Zencan, Save, Sulduz (Karapapak), Horasan ve Şiraz (Kaşkay) olmak üzere yedi âşık muhiti vardır. Bu âşık muhitlerinde iki binden fazla âşık/ozan, Türk âşıklık geleneğini devam ettirmektedir. Bu âşıklar, üstatlarından intikal eden iki yüze yakın halk hikâye ve destanını köy kent, il ilçe dolaşarak düğün, dernek ve meclislerde anlatmaktadırlar.

İran Türk âşık muhitlerinde, “Kurbanî”, “Abbas ile Gülgez”, “Hasta Kasım”, “Koroğlu”, “Şah İsmail” gibi musannifi belli olmayan kadim destanlardan bazıları ortak olarak kullanılmaktadır. Bunların yanında her bir âşık muhitine özgü halk hikâye ve destanları da vardır. Tebriz’de “Gergerli Mehmed ve Mehpare Hanım”, Urmiye’de “Türkoğlu ile Mehri”, Zencan’da “Şirin ile Birçek Hanım”, Save’de “Telimhan ile Mehri” hikâyeleri gibi.

Diğer yandan günümüz âşıklarından klâsik tarzda yeni hikâye tasnif ederek Türk âşıklık geleneğinin repertuarına yeni hikâyeler katanlar da görülmektedir. Tebriz’de üstat Gafar İbrahimî, Urmiye’de üstat Âşık Menef Renciber bunlardandır. Gafar İbrahimî, Fehle ile Reyhane, Âşık İman ile Deyişme, Sıçan ile Âşık, Türkistan Seferi, Babek Destanı adlı beş hikâye; Âşık Menef Renciber, Ahmet ile Adalet, Cidalı Kenan, Hasan ile Sayyad, İbrahim ile Gövhertaç, Kanturalı ile Kanlı Koca adlı beş hikâye tasnif etmiştir.

Şehir ve köylerde yapılan toyların/düğünlerin ekseriyeti âşıklar tarafından yürütülmektedir. İran Türkleri bu âşıkların türküleri, hikâyeleri, hayır duaları ile yurtlarını yuvalarını kurmakta, gülmekte, eğlenmektedirler.

Türk âşıklık geleneğinin en canlı olarak İran Türkleri arasında yaşadığını söylemek mümkündür.

İran Türk âşık muhitlerinde, türküleri icra etmede, çalgı aleti kullanmada görülen farklılıklar âşıklık geleneğinin önemli dalı olan hikâye ve destan anlatımında fazla görülmemektedir.

Hikâye/Destan Anlatımı

Türk Âşıklık Geleneği, bilhassa bu geleneğin temel unsurlarından olan hikâye anlatımı, Türkiye’de, devletin ve aydın çevrelerin yıllardır süren ilgisizliği sebebiyle ortadan kalkma noktasına gelmiştir. Sovyetler Birliği’nin tahakkümünden kurtulan Azerbaycan ve diğer Türk devlet ve topluluklarında ise Rus kültüründen geçen ve ülke genelinde yaygınlaşan düğün derneklerde “sağlık deme” adeti yüzünden âşık edebiyatı ya tamamen kalkmış ya da âşık havaları “meze ve dem müziği” hâline getirilmiştir. Hikâye anlatımı ise hemen hemen ortadan kalkmıştır. İran Türkleri nezdinde ise durum farklılık göstermektedir. İran coğrafyasının büyük ölçüde Batı müziğine ve kültürüne kapalı tutulması, geleneklerin canlı olarak yaşatılması, Tahran yönetiminin bazı yaptırım ve yasaklarına duyulan tepki ve Türk halklarının şuurlu talepleri âşık edebiyatını ve bu edebiyatın önemli dalı olan hikâye/destan anlatımını aksine geliştirmiştir. Diğer yandan Muhammet Hüseyin Şehriyar, Ali Kamalî, Cevat Heyet, İsmail Behramî, Bulut Karaçorlu Sehend, Yahya Şeyda, Menuçehr Azizî, Hüseyin Feyzullahî Vahit gibi yazar, şair ve ilim adamlarının da bu gelişmede büyük payları vardır.

* Atatürk Üniversitesi, Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Ana Bilim Dalı Öğretim Üyesi.

Şahlık döneminde ve İran İslâm Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında Türk millî musikî aletlerinden “saz” ve “tar” yasaklanmış, âşıklık geleneğini devam ettiren âşıklar cezalandırılmaya çalışılmıştır.¹ Diğer yandan musikî çalışmaları ve müzikli eğlenceler yasaklanmıştır. Ancak birkaç yıl sonra saz ve âşıklık geleneğini yasaklamanın mümkün olmadığı görülmüş ve Humeyni tarafından sazın çalınmasına ve âşıklık geleneğinin devam ettirilmesine birtakım sınırlamalarla müsaade edilmiştir. Bu yasaklama ve baskılar, yasağa karşı ilginin artmasına bilâkis âşıklık geleneğinin canlanmasına vesile olmuştur.

Hâlihazırda İran coğrafyasında Türk boylarının meskûn olduğu her yerleşim yerinde Türk âşıklık geleneği bütün ihtişamı ile yaşamaktadır. Guçan ve Horasan'dan, Şiraz'a; Save'den Sulduz'a; Urmiye'den Zencan'a ve Tebriz'den Tahran'a kadar her Türk yerleşim yerinde düğün dernekler âşıkların sazlı, sözlü programları ile yapılmaktadır. Düğün derneklerde hikâyeli türkülerle birlikte halk hikâyeleri ve destanları da anlatılmaktadır.

Tebriz, Tahran, Urmiye, Erdebil gibi şehirlerde âşık meclisleri bir gece; Miyana, Serab, Şebüster, Halhal, Guçan, Şiraz, Hemedan, **Nağadey gibi şehirlerde iki üç gecedir. Kırsal kesimlere gidildikçe bu süre daha da artmaktadır.** Muğan, Hürremdere, Dol gibi yerleşim yerlerinde bir hafta bile sürmektedir. Bir günden fazla süren düğünlerde mutlaka hikâye/destan anlatılmaktadır.

Âşıklar, hemen her Türk yerleşim yerinde bulunan âşıklar kahvesi veya âşıklar derneği yöneticileri aracılığı ile ya da doğrudan âşıklar ile irtibat kurularak düğün veya meclislere davet edilir.

İran Türkleri âşık muhitlerinde âşıkların meydan almasında ve musikî aleti kullanmalarında farklılıklar görülmektedir. Urmiye, Horasan ve Kaşkay Âşık muhitlerinde âşıklar tek başlarına sazlarıyla meydan alırlar. Seyirciyi hazırlama, hikâye/destan anlatma, türkü okuma işleri tamamen âşık tarafından yapılır. Tebriz, Sulduz/Karapapak, Zencan, Save ve Tahran âşık muhitlerinde ise âşıklar balabancılı ve kavalcılı (defçili) eşliğinde en az üç kişi olarak meydan alırlar. Kavalcının şen şakrak türküleri ile seyirciler hazırlanır, sonra hikâyeye geçilir. Türküler âşığın sazı sesi ve kavalcının kavalı ve balabancının balabanı eşliğinde çalınır söylenir. Türkülerin çalınır söylenmesinde zaman zaman kavalcılı âşığa eşlik eder.

Halkın talep ettiği âşık havaları dışındaki türküler ve “muğam” dedikleri sanat musikîsi parçaları genellikle kavalcılar (defçiler) tarafından okunur. Âşıklar geleneğe sadık kalarak, âşıklık geleneğinin dışında kalan türkülerini okumazlar. Onlar genellikle halk hikâye/destanları anlatıp, âşık havaları çalır söylerler.

Kaşkay ve Horasan âşık muhitlerinde, Urmiye muhitinde olduğu gibi âşıklar genellikle tek âşık tek saz şeklinde meydan alırlar. Kaşkay muhitinde hikâye anlatımı çok yaygın değildir. Genellikle ses-saz sanatçısı gibi hikâyeli türküler ve halk türkülerini okurlar.

İran Türkleri âşık muhitlerinin tamamında hikâye anlatımı genellikle şu plân dahilinde yapılmaktadır:

Âşık, seyircileri selamlayıp iyi dileklerini ifade ettikten sonra “Üstadlar dastanı², üstadnâme ile başlarlar biz de üstadnâme ile başlayağ³” diyerek bir üstadname okur. Sonra “Üstadlar üstadnâmeni, bir yo{ belke iki déyerler biz de déyek iki olsun⁴” diyerek ikinci üstadnameyi okur. Daha sonra “Üstadlar üstadnâmeni iki yo{, belke üç déyibdiler, biz de déyek, üç olsun nâmerdlerin ömrü puç⁵ olsun⁶.” diyerek üçüncü üstadnameyi okurlar. Ardından “Beli gelek metleb üstüne...” cümlesi ile hikâyeyi anlatmaya başlarlar. Hikâye

¹ “Çuvalduz” dergisi, Esfend 1370 (1991), Tebriz, sayı: 2.

² İran Türkleri arasında “dastan”, terimi Türkiye’de kullanılan “destan” anlamında; “destan” terimi ise “saz havası, makam” anlamında kullanılıyor

³ Âşık Hüseyin Saî, Âşığ Dastanları, *Şah İsmail Tetai*, Zer Gelem Neşriyatı, Tebriz, 1379 (1999), s. 1..

⁴ A. g. e., s. 1.

⁵ Puç olmak: Zayi olmak, harap olmak.

⁶ Âşık Hüseyin Saî, a.g.e., s. 2.

anlatımı, anlatım ve türkü okuma şeklinde devam eder. Hikâye bir “duvakkapma”, güzelleme veya muhammes ile bitirilir.

Üç üstadname okunarak ve duvakkapma ile sonuçlanan hikâyelere örnek “Şah İsmail ve Gülazer” ve “Ali ile Rafî” adlı hikâyeleri gösterebiliriz.

Bazı âşıklar, hikâye veya destan anlatımına “Ustadlar dastana ustadnâme ile başlarlar, biz de bir ustadname ile başlayağ, (dastana kéçek)” sözünü söyleyerek bir üstatnâme ile başlarlar: “Gergerli Mehemmed ve Mehpâre Tanım”, “Ululu Kerim ve Süsen Tanım”, “Ser{oş ve Mehbub Dastanı”, “Esed ve Saltanat Dastanı”, “Baba Néysan ve Perizâd Tanım Dastanı”, “Yâdgâr ve Gülâbatın Dastanı”, “Mir Mahmud ve Sara Dastanı”⁷ adlı hikâyeler bu türdendir.

Bazı âşıkların “Ustadlar, ibretnâme ile dastana başlarlar bir ibretnâme déyek” diyerek bir ibretnâme okuyarak, ardından “Ustadlar ustadnâme ile dastana başlar, biz de bir ustadname déyek.” diyerek bir de üstatnâme okuyup, hatta üçüncü olarak bir “heğiğetnâme (hakikatnâme)” de okurlar. Ardından destanı anlatmaya başlarlar.

“Léyli ve Mecnun” adlı hikâye buna örnektir.

Başta Sulduz/Karapapak Âşık Muhiti’nde olmak üzere Tebriz, Save, Zencan, Kaşkay âşık muhitlerinde düğün derneklerde çalgıcılık görevini de âşıklar ve ekipleri üstlenmektedir.

“Şah İsmail ve Gülazer Dastanı”nın anlatımı şöyle yapılmaktadır:

“Üstadlar dastanı, üstadnâme ile başlarlar biz de üstadnâme ile başlayağ”:

İki melekdir ki göze görünmez,
Ağızdan çı{anı yazarlar bir bir.
Biri sağda, biri solda dayanıb⁸,
Günahı sevabı düzeller bir bir.

Dünyadan gétmesin héç kes eli boş,
A{iretde onun için kéçmez {oş,
Dörd tarafın divar toprağ üstün daş,
Vurub sümüyünü⁹ ezerler bir bir.

Ey “Semed” gedrini elbet bilerler.
Dost müsahib sene kömek dilerler,
Her meclisde sohbetini élerler,
Nesihet sözünü gezerler bir bir.

“Üstadlar üstadnâmeni, bir yo{ belke iki déyerler biz de déyek iki olsun”:

Baharla payızın yay ile gışın,
Merd ile nâmerdin arası olmaz.
³/₄esisle se{alı, arifle nâdan,
Ezel dost olsa da sonrası olmaz.

Bir misal déyibdi ata babalar,
İğidi öldürer şematatla âr,
Hercayi dil ile gönül yaralar,

⁷ Âşık Hüseyin Saî, *Âşık Dastanları, Léyli ve Mecnun*, Zer Gelem Neşriyatı, Tebriz, 1380 (2001), s. 98.

⁸ Dayanmak: Durmak.

⁹ Sümük: Kemik.

Dağ çeker âşkâra yarası olmaz.

“Eziz” in sözleri yéter isbata,
Merdde yalan olmaz nâmerde eta,
Zulümkâr zor éyler çuğullar¹⁰ {eta,
Yalan danışmasa çarası olmaz.

“Üstadlar ustadnameni iki yo{, belke üç déyibdiler, biz de déyek, üç olsun nâmerdlerin ömrü puç¹¹ olsun”:

Ferli oğul daşdan çörek çı{ardar,
Bîferaset pis oğuldan ne umum,
Ağılılar yéyer içer dünyada,
Malın yémez kem ağıldan ne umum.

Demir muma döner alın terinden,
Kişi öler mihnet çekmez birinden,
Éle söz var dağ göpardar yerinden,
Yalan sözden boş nâğıldan ne umum.

Ey “Alışığ” bil, ağladan ağlayar,
Damcı canşer derya olar çağlayar,
Merd kişiler elleşer ğan bağlayar,
Arağatan bir çuğuldan ne umum.

Üç üstatnâme okunduktan sonra hikâye anlatılmaya başlanır:

“Beli gelek metleb üstüne, size haradan {eber vérim Erdebil şehrinde İsmail’in atasından, Şah İsmail’in atası bir gün delleğe başın ğır{dırırdı ki, tükünden bir geder gabağına düşdü, ba{dı gördü, daha başı çallaşıbdı, derinden bir ah çekdi, dellek dédi néye ah çekdin?

Dédi: dünyada bir övladım yo{dur, indi de başım çallaşıb, dahi son menzilime ya{ınlaşırım, ona göre ah çekdim.

Dellek dédi: Bacardığça Allah yolunda ihsan éle, ta belke Allah sene bir övlad eta éyleye...”

Hikâye bir duvakkapma ile sona erdirilir:

“A{ırda bir âşığ dastanı bir mu{emmesle başa apardı.”¹²

DUVAKKAPMA

Canımı ǁ urban élerem,
Bir béle terlan gözele;
Hâl bilen, şirin gülen,
Dosta méhriban gözele;
Boy uca, gerdan mina,
Zülfü périşan gözele;
Ttesteyem, yalvarıram

¹⁰ Çuğul: Habercilik yapan, söz gezdiren.

¹¹ Puç olmak: Zayi olmak, harap olmak.

¹² Âşık Hüseyin Saî, *a.g.e.*, s. 38.

Hekim-i Loğman gözele.

Gözel ٱanım cilvelenib
Gözelerin ٱası kimi;
Göreni Mecnun éyleyir,
Léyli'nin sévdası kimi;
Ala gözler şö'le çekir
Göyün Süréyyası kimi;
Çepkeni her reng çalır
Tovuzun cığası kimi;
Baratdı behiştten gelib,
Géydirib ٱılman gözele.

Gözel keklük al géyinib
Gözeller ٱasından gözel;
Silkinir, gerden çekip
Göller sonasından gözel;
ٱabliyet, me'rifet tapıb
Ata-anasından gözel;
Libas erdamına lâyıٱı,
Endam libasından gözel;
Göözelleyi çem veribdi
ٱalı-ı Sübhan gözele.

ٱemgin idim, ٱelet vérib,
Melül könlüm aşdı gözel;
Arifsen, ehl-i ruhsan,
Can sene péşkâşdı, gözel!
Ay ٱaba ٱö'le vérib,
ٱaşın gözel ٱaşdı, gözel!
Ne ٱeder gözel görmüşem,
Hamısından başdı gözel;
Cavanşir gözellerinin
Cemisi ٱurban gözele!

Felekden giléyliyem,
Mene günü ٱara vérib;
Mö'mini zelil éyleyib,
Suru günahkâra vérib;
Terlanı sara yazıb,
Ter ٱönçeni ٱara vérib;
Elesger Mecnun olub,
Méylini dağlara vérib,
Terk édib ibadeti
Bağlayıb dastan gözele.

İran Türk âşıklarının, hikâye anlatırken takındıkları tavırda, sanatlarını icra ederken sergiledikleri davranışlarda Horasan alp erenlerinin veya tasavvuf ehlinin davranışlarını ve musikîlerinde tekke musikisinin izleri hissedilmektedir.

Anlatılan hikâye veya destanın kahramanlarının duygularını ve davranışlarını adeta yansılarlar. Seyirci önünde bazen Koroğlu olur kükrer, bazen de Mecnun gibi mazlum bir âşık edası takınırlar.

Âşıkların anlatımlarında, aşk da, âşık da, maşuk da bayağı durumlardan uzak, yüksek seviyede unsurlardır. Başka bir söyleyişle âşıklar anlattıkları ve yorumladıkları sanatlarını daima alelâdelikten uzak tutmaktadırlar.

Sonuç

Türk âşıklık geleneği, bilhassa hikâye/destan anlatımı, en canlı olarak İran Türkleri arasında varlığını devam ettirmektedir.

İran coğrafyasında bulunan ve merkezleri Tebriz, Urmiye, Zencan, Save, Sulduz (Karapapak), Horasan ve Şiraz (Kaşkay) olan yedi âşık muhitinde Türk âşıklık geleneği ve bu geleneğin temel öğelerinden biri olan “hikâye ve destan anlatımı” her geçen gün repertuarına yeni hikâyeler katarak ve saflarına yeni üstat âşıklar alarak yaşamaktadır.

Urmiye, Horasan ve Kaşkay âşık muhitlerinde genellikle tek saz tek âşık ile yürütülen âşıklık geleneği, Tebriz, Sulduz/Karapapak, Zencan, Save âşık muhitlerinde âşığa ve onun sazına kavalcılar kaval ile, balabancılar balaban ile eşlik etmektedirler.

Hemen hemen bütün yerleşim yerlerinde düğün dernekler âşıklar tarafından yürütülmekte, hatta yeri geldiğinde çalgıcılık görevini de üstlenmektedirler.

Bütün âşık muhitlerinde, halk hikâyeleri ve destanları, hikâyelerinin olay örgüsü, müzik ve şiirleri farklı olsa da, belirli kurallar çerçevesinde anlatılmaktadır.

İran Türk âşıklarının, sanatlarını icra ederken sergiledikleri davranışlarda Horasan dervişlerinin tevazuunu; ses ve müziklerinde de tekke-tasavvuf musikîsinin rayihasını hissedebiliyoruz.

KAYNAKLAR

A. Yazılı Kaynaklar

1. Kitaplar:

- ALPTEKİN, Ali Berat, Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı, Akçağ Yay., Ankara-1997.
ARTUN, Erman, Âşıklık Geleneği ve Âşık Edebiyatı, Akçağ Yay., Ankara, 2001.
ARTUN, Erman, Dinî Tasavvufî Halk Edebiyatı, Akçağ Yay., Ankara, 2002.
ARTUN, Erman, Günümüzde Adana Âşıklık Geleneği ve Âşık Feymanî, Adana İl Kültür Müdürlüğü Yay., Hakan Ofset, Adana, 1996.
ARTUN, Erman, Türk Halk Edebiyatına Giriş, Kitabevi Yay., İstanbul, 2004.
ASLAN, Ensar, Çıldırli Âşık Şenlik, Hayatı, Şiirleri ve Hikâyeleri (İnceleme-Metin-Sözlük), Atatürk Üniversitesi Yay., Ankara, 1975.
AYRIMLI, C. - ŞAFİİ, H., BALOVLU, Miskin (Şiirler), Neşr-i Edibân, Urmiye, 1378 (M. 1999).
Azerbaycan Edebiyatı Tarihi, I, II, III, A.É.A. Neşriyyatı, Bakü-1960
Azerbaycan Klâssik Edebiyyatı Kitaphanası, 20 Ciltde, Elm Neşriyyatı, Bakı 1882.
Azerbaycan Sovét Ensiklopediyası, On ciltde, Bakı-1987.
BANARLI, Nihat Sami, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, M.E.B. Yay., İstanbul 1971.
CAFERİ, Âşık Geşem, Veten Bülbülüym El Âşığıyam, Tabistan 1372 (1993).
CENGİZ, Mehdişur, Gopuz Mektebi, Aydın Neşriyyatı, Tebriz, 2000.
EKİCİ, Metin, Dede Korkut Hikâyeleri Tesiri ile Teşekkül Eden Halk Hikâyeleri, İlköz Matbaası, Ankara, 1995.
EMİRHANİ, İlyas, Kopuzumun Dilekleri, Serçeşme Yayınevi, Tebriz, 1999.
ESEDİ, B. - HAKİRİ, K., Azerbaycan'ın Âşık Destanlarından, Kelbî ve İnsafî, Baba Léysan ile Verga, Gurdoğlu, Yaz Neşriyyatı, Urmiye, 1382 (M. 2003).
FERZANE, M. A., Azerbaycan Halk Edebiyatından Bayatılar, İntişârât-ı Ferzane, Tahran-1357 (1978).
GÜLENSOY, Tuncer, Doğu Anadolu Osmanlıcası, Etimolojik Sözlük Denemesi, Ankara 1986.
GÜNAY, Umay, Türkiye'de Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi, Akçağ Yay., Ankara 1992.

- HACIYEV, Valeh, Azerbaycan Folkloru En'aneleri, Tbilisi-1992.
HAMİTCU, Perviz, Tufarganlı Âşık Abbas, Neşr-i Ehter, Tebriz 1382 (M. 2003).
HEKİMOV, Mürsel İ., Azerbaycan Âşık Şiir Şekilleri ve Kaynakları, Maarif Neşriyatı., Bakü 1999.
HEVAH, Ali Zafer, Folklor Hazinesi, Yaran Neşriyatı, Tebriz 2000.
HEY'ET, Cavad, Azerbaycan Edebiyatı Tarihine Bir Bakış, Tahran-1376 (1998).
KAFKASYALI, Ali, İran Türk Edebiyatı Antolojisi (Altı cilt), Atatürk Üniversitesi Yay., Erzurum 2002.
KAFKASYALI, Ali, Kafkaslar'dan Gelen Ezan Sesleri, Erzurum 1991.
KAFKASYALI, Ali, Mikâyıl Azaflı, Hayatı-Sanatı-Eserleri, Erzurum, 1996.
KARAHANLI, M.Abadî, Âşık Dastanları, Zerkalem Neşriyatı, Tebriz 1379 (M. 1994).
KASIMLI, Muharrem, Âşık Sanatı, Ozan Neşriyatı, Bakı 1996.
KÖPRÜLÜ, M. Fuad, Edebiyat Araştırmaları I-II, Ötüken Yay., İstanbul 1989.
MAHMUDÎ, Hasan, Han Çoban ve Sara'nın Dastanı, Neşr-i Ehter, Tebriz 1380 (M. 2001).
PAGÜZÂR, Nesir, Ballı Bayatılar, Feruğ-ı Azadî Neşriyatı, Tabistan 2000.
SA'Î, Âşık Hüseyin, Âşık Dastanları, Zerkalem Neşriyatı, Tebriz 1380 (M. 2001).
SAKAOĞLU, Saim, Dede Korkut Kitabı, İncelemeler-Derlemeler-Aktarmalar, Cilt I-II, Selçuk Üniversitesi Yay., Konya-1998.
TÜRKMEN, Fikret, Âşık Garip Hikâyesi, Ankara, ...
TÜRKMEN, Fikret, Hikâye, İslâm Ansiklopedisi, Diyanet Vakfı Yay., Ankara.
VAHİD, H. Fazlullahî, Azerbaycan Muasır Âşıkları, Müessesesi-i İntişarat-ı Yârân, Tebriz 1990.
ZEHTABÎ, Mahmut Taki, İran Türkleri'nin Eski Tarihi (iki cilt), Tebriz-1378 (M. 2000).

2. Makaleler

- ARTUN, Erman, Günümüz Adana Âşıklık Geleneği ve Âşık Fasılları, 5. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri, C. I, Ankara, 1997.
HEY'ET, Cevat, İran'da Türk Kültürü'nün Durumu, Varlık Dergisi, Sayı: 133-2, Tahran, 1383 (2004).
KAFKASYALI, Ali, "Farklı Bir Âşık Tipi Olarak Çıldırli Âşık Şenlik", Türk Yurdu, Şubat, 1999.
KÖPRÜLÜ, M. Fuad, "Azerî" İslâm Ansiklopedisi, M.E.B. Yay., c. II, s. 118-151., İstanbul 1979.
MERÇİL, Erdoğan, "Zencan", İslâm Ansiklopedisi, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1986, C. 13, s. 522-525.
ÖĞÜZ, M. Öcal, "Azerbaycan ve Türkiye Sahasında Âşık Edebiyatının XVI Yüzyılı", İpek Yolu Uluslar Arası Halk Edebiyatı Sempozyumu, 1-7 Temmuz 1993, Kültür Bakanlığı HAGEM yayını, Ankara 1995.
ÖĞÜZ, M. Öcal, "Azerbaycan ve Türkiye Sahasında Âşık Edebiyatının XVII. Yüzyılı", V. Milletlerarası Folklor Kongresi, Halk Edebiyatı cildi, Kültür Bakanlığı HAGEM Yayını, Ankara 1996.
SARRAFİ, Ali Rıza, "İran Türkleri'nin Dili ve Türk Folklorunun Araştırılmasındaki Sorunlar", Uluslar Arası Türk Dünyası Halk Edebiyatı Kurultayı, 26-28 Mayıs 2000-İçel.
TEHMASİB, M. H., FERZELİYEV. T., ABBASOV , İ., SÉYİDOV, N., Azerbaycan Mehebbet Dastanları, Elm Neşriyatı, Bakı, 1979.
TOĞAN, A. Zeki Velidi, "Azerbaycan", İslâm Ansiklopedisi, M.E.B. Yay., c. II, s. 91-118., İstanbul, 1979.
TÜRKMEN, Fikret, "Azerbaycan'da Halk Hikâyeleri Çalışmaları Hakkında Notlar", Türk Kültürü, s.128, 1973.
YILDIRIM, Dursun, "Azerbaycan Âşık Şâirleri ve Şiirlerinden Örnekler", H.Ü. Edebiyat Fakültesi Dergisi, 1984, s. 13-27.

B. Sözlü Kaynaklar

- Âşık Gafar İbrahimi, Temmuz 2001- Şubat 2004, Tebriz, İran.
Âşık Gülab Ali Davudbegi (Davudî), Şubat 2004, Hürremdere, İran.
Âşık Hasan İskenderî, Şubat 2004, Tebriz, İran.
Âşık İsmail Gamberî, Mart 2000-Şubat 2004, Tebriz, İran.
Âşık Menaf Renciberi, Hoy, Şubat 2004, İran.
Âşık Muhammet Ali Mahmudî (El Âşığı), Şubat 2004, Nağadey, İran.
Âşık Muhammet Hüseyin Dehgan, Şubat 2004, Urmiye, İran.
Âşık Yedulla Şekibi, Şubat 2004, Tebriz, İran.
Dr. Hüseyin Feyzullahî Vehid, Mart 2000-Şubat 2004, Tebriz, İran.
Gazeteci -Yazar Ali Halhalî, Nağadey, Şubat 2004, İran.
Gazeteci-Yazar Menuçehr İslâm Azizi, Temmuz 2001, Tebriz, İran.
Şair Yazar Yahya Şeyda, Mart 2000, Tebriz, İran.
Şair-Yazar İsmail Behramî, Şubat 2004, Nağadey, İran.